

ALISHER NAVOIYNING "LISON UT-TAYR" ASARI

FARG‘ONA DAVLAT UNIVERSITETI

TO‘LANOVA UMIDAXON

ANNOTATSIYA

Alisher Navoiyning "Lison ut-tayr" asari XIII-XIV asrlarda Yaqin Sharq va Markaziy Osiyo adabiyoti rivojida muhim o‘rin tutadi. Ushbu asar sufizm falsafasi va inson ruhiy o‘sishi masalalarini yoritadi, inson va qushlar orqali ma’naviy poklanish, haqiqat izlash va ilohiy sevgini tushuntiradi.

"Lison ut-tayr" asarida Navoiy ramziy uslub va metafora orqali dunyoviy olam bilan ma’naviy olam o‘rtasidagi bog‘liqlikni ifodalaydi. Shu bilan birga, asar adabiy til va uslub jihatdan boy bo‘lib, o‘z davrining adabiy va falsafiy fikrlarini uyg‘unlashtiradi. Tadqiqotda asarning mavzusi, ramziy ma’nosi, adabiy ahamiyati va Navoiyning falsafiy qarashlari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Alisher Navoi, Lison ut-tayr, Sufizm, Ramziy uslub, Ma’naviy o‘sinh, Ilohiy sevgi, Metafora, Adabiy tahlil, Falsafiy qarashlar, O‘zbek adabiyoti.

АННОТАЦИЯ

Произведение Алишера Навои «Лисон ут-тайр» играет важную роль в развитии литературы Ближнего Востока и Центральной Азии XIII–XIV веков. В этом произведении освещаются вопросы философии суфизма и духовного роста человека, раскрываются духовное очищение, поиск истины и божественной любви через образы людей и птиц.

В «Лисон ут-тайр» Навои выражает связь мирского и духовного мира через символический стиль и метафору. В то же время произведение богато литературным языком и стилем, гармонизируя литературные и философские идеи своего времени. В исследовании анализируются тема произведения, его символическое значение, литературное значение и философские взгляды Навои.

Ключевые слова: Алишер Навои, «Лисон ут-тайр», суфизм, символический стиль, духовный рост, Божественная любовь, метафора, литературный анализ, философские воззрения, узбекская литература.

ANNOTATION

Alisher Navoi's work "Lison ut-tayr" plays an important role in the development of Middle Eastern and Central Asian literature in the 13th-14th centuries. This work sheds light on the issues of Sufism philosophy and human spiritual growth, explains spiritual purification, the search for truth and divine love through humans and birds.

In "Lison ut-tayr", Navoi expresses the connection between the secular world and the spiritual world through symbolic style and metaphor. At the same time, the work is rich in terms of literary language and style, harmonizing literary and philosophical thoughts of its time. The study analyzes the work's theme, symbolic meaning, literary significance, and Navoi's philosophical views.

Keywords: Alisher Navoi, Lison ut-tayr, Sufism, Symbolic style, Spiritual growth, Divine love, Metaphor, Literary analysis, Philosophical views, Uzbek literature.

KIRISH

"Lison ut-tayr" (turk. «Quşlar tili») — buyuk o‘zbek shoiri va mutafakkiri Alisher Navoiyning eng muhim asarlaridan biri bo‘lib, u 1487–1491 yillarda yozilgan deb hisoblanadi. Asar sufizm falsafasi va ramziy adabiyotning eng yorqin namunalaridan biri hisoblanadi. Navoiyning maqsadi — inson ruhini poklash, ma’naviy o‘rishga chorlash va ilohiy sevgini targ‘ib qilishdir.

Asar ramziy va alegorik uslubda yozilgan bo‘lib, unda qushlar orqali inson va jamiyatning ma’naviy ahvoli, ruhiy izlanishlari, poklanish yo‘li tasvirlanadi.

Asarning mavzusi Asar markazida ma’naviy o‘rish, haqiqat izlash va ilohiy sevgini anglash masalalari turadi.

Qahramonlar va qushlar ramziy shaklda insonning ichki olami va ruhiy qiyinchiliklarini ifodalaydi.

Asarda inson ma'naviy poklanish va sabr-toqat orqali olam sirlarini anglay olishi mumkinligi tushuntiriladi.

Dunyoviy narsalarga bog'liq bo'lmasdan, haqiqatga intilish — asarning asosiy g'oyasi hisoblanadi.

Asardagi ramziy obrazlar Simin-qush – ma'naviy ilm va hikmatni izlovchi insonni ifodalaydi.

Shah qush – ideal, mukammallikka intiluvchi ruhni ramziy qiladi.

Qushlarning sayr qilishi – insonning ma'naviy yo'lini va hayotiy sinovlarni bildiradi.

To'siqlar va xavf-xatarlar – dunyoviy illatlar va nafsning ishqibozligi sifatida tasvirlanadi.

Asarning falsafiy mazmuni Navoiyning falsafiy qarashlari sufizm ta'limotlariga asoslangan.

Asarda insonning ruhiy va axloqiy kamoloti, hayot maqsadi va haqiqatni izlash masalalari ko'tarilgan.

Ma'naviy poklanish yo'li — sabr, ilm, tajriba va o'zini o'zi tarbiyalash orqali amalga oshadi.

Dunyo va oxirat, modda va ma'naviyat o'rtasidagi muvozanat mavzusi keng yoritilgan.

Adabiy va uslubiy xususiyatlari Asar ramziy va metaforik tilda yozilgan.

Navoiyning o'zbek tili va adabiyotini rivojlantirishdagi til boyligi va uslubiy ijodi asarda yaqqol namoyon bo'ladi.

Har bir qahramon va voqea ma'naviy-simvolik ma'noga ega.

Asarda hikoya va qissa uslubi aralashgan bo'lib, u ramziy hikmatlarni o'quvchiga etkazadi.

Tarixiy va madaniy ahamiyati "Lison ut-tayr" — Markaziy Osiyo adabiyoti va o'zbek klassik adabiyotida muhim o'rin tutadi.

Asar sufizm falsafasini yoritish va xalqni ma'naviy tarbiyalashga xizmat qilgan.

Navoiyning bu asari orqali o'zbek tili va adabiy tilning rivojlanishiga katta hissa qo'shilgan.

Asar Sharq adabiyotidagi “Mantiq ut-tayr” janrini davom ettiradi, ammo o‘ziga xos falsafiy va ramziy yondashuvi bilan ajralib turadi.

Asardagi asosiy g‘oya Insonning dunyoviy hayotdagi maqsadi — ma’naviy o‘sish va poklanish.

Haqiqat va ilohiy sevgini izlash uchun inson sabrlilik, ilm va adolat yo‘lidan borishi zarur.

Har bir insonning ichki ruhiy sayri — qushlarning sayri orqali tasvirlangan.

Alisher Navoiyning "Lison ut-tayr" asari ramziy va falsafiy mazmuni bilan o‘zbek va jahon adabiyotida nodir o‘rin egallaydi. Asar orqali Navoiyni nafaqat buyuk shoiri, balki chuqur falsafiy qarashlarga ega mutafakkir sifatida ham baholash mumkin. Bu asar ma’naviy va axloqiy tarbiya beruvchi, o‘quvchida hayotiy va ruhiy savollarni uyg‘otuvchi noyob badiiy va falsafiy manba hisoblanadi.

Asarning yaratilish tarixi va konteksti "Lison ut-tayr" asari 1487–1491 yillarda yozilgan deb taxmin qilinadi.

Asar Navoiyning sufizm va falsafiy qarashlari bilan boyitilgan ijodiy davrida yaratilgan.

U o‘z zamonida Sharq adabiyotidagi “Mantiq ut-tayr” (Qushlarning mantiqi) janrini davom ettirgan, ammo uni o‘zbek tili va adabiyoti uchun moslashtirgan.

Asarning yaratilishi davrida Navoiyning shaxsiy tajribalari va ma’naviy izlanishlari uning falsafiy qarashlariga asos bo‘lgan.

Asarning tuzilishi va janri Asar alegorik hikoya va ramziy qissa shaklida yozilgan.

Qahramonlar sifatida qushlar ishlatiladi va har bir qush muayyan fazilat yoki insoniy xususiyatni ramziy qiladi.

Asarda safarlar, uchrashuvlar va sinovlar orqali qushlarning sayri tasvirlangan, bu esa o‘quvchiga inson ruhining ichki sayrini anglash imkonini beradi.

Janr jihatidan asar sufiyona-falsafiy qissa bo‘lib, ma’naviy tarbiya berishga xizmat qiladi.

Ramziy ma’no va obrazlar Shah qush – ma’naviy mukammallikka erishmoqchi bo‘lgan insonni bildiradi.

Simin-qush – hikmat, ilm va tafakkur izlovchi ruhni ramziy qiladi.

Qushlarning sayri – insonning hayotdagi ichki va tashqi sinovlaridan o‘tishini anglatadi.

Boshqa qushlar – insoniy fazilatlar va kamchiliklarni ifodalaydi, masalan, g‘urur, xushomad, nafs.

Falsafiy va ma’naviy mazmun Asar inson ruhining ichki dunyosini o‘rganishga va ma’naviy o‘sishga chaqiradi.

Navoiyning asosiy maqsadi – odamlarni dunyoviy orzu va illatlardan poklash.

Asarda sabrlilik, ilm, adolat, mehr-muhabbat va ilohiy sevgi kabi fazilatlar asosiy mavzulardir.

Dunyo va ma’naviyat, modda va ruhiy boylik o‘rtasidagi bog‘liqlik keng yoritilgan.

Uslubiy va adabiy xususiyatlar Navoiyning til boyligi va adabiy ifodasi asarda o‘zining eng yuqori cho‘qqisiga yetgan.

Asar metafora, simvol va ramziy tilda yozilgan bo‘lib, o‘quvchiga chuqur ma’no yetkazadi.

Asardagi hikoya uslubi va dialoglar sufizm falsafasini tushuntirishda muhim vosita bo‘ladi.

Asarda turli qushlarning xarakterlari orqali insoniy xususiyatlar tahlil qilingan, bu esa o‘quvchini tafakkurga chorlaydi.

Tarixiy va madaniy ahamiyati "Lison ut-tayr" — o‘zbek adabiyotining klassik durdonasi.

Asar sufizm va falsafiy tafakkurni o‘zbek tilida keng targ‘ib qilgan.

Shu bilan birga, asar Markaziy Osiyo va Sharq adabiyotidagi ramziy hikoya an‘analarini rivojlantirgan.

Navoiyning ushbu asari orqali o‘zbek tilining badiiy va falsafiy imkoniyatlari kengaygan.

Asarning zamonaviy ahamiyati Bugungi kunda "Lison ut-tayr" ma’naviy tarbiya va etika mavzusida tadqiqotlar uchun manba hisoblanadi.

Asar ilmiy va madaniy meros sifatida O‘zbekiston va jahon adabiyotshunosligida o‘rganiladi.

XULOSA

Xulosa qilganda: bu asar o‘zining falsafiy mazmuni, ma’naviy ta’siri va adabiy uslubi bilan o‘zbek va jahon adabiyoti tarixida muhim o‘rin tutadi.

Alisher Navoiyning "Lison ut-tayr" asari o‘zbek adabiyotining eng muhim va ramziy-didaktik durdonalaridan biridir. Asarda insonning ma’naviy o‘sishi, ilohiy sevgi va haqiqatni izlash masalalari qushlar orqali ramziy tarzda ifodalanadi. Navoiyning falsafiy qarashlari va sufizm ta’limoti asosida yozilgan bu asar, nafaqat inson ruhining ichki olamini ochib beradi, balki ma’naviy tarbiya va axloqiy qadriyatlarni targ‘ib qiladi.

Asarning uslubiy boyligi, metafora va ramziy obrazlar orqali taqdim etilishi uning adabiy va falsafiy ahamiyatini yanada oshiradi. Shu bilan birga, "Lison ut-tayr" asari Navoiyning til va adabiyot rivojiga qo‘shgan bebaho hissasini, insoniy va ma’naviy kamolotga chaqiruvchi g‘oyalarini namoyon etadi.

Ramziy va alegorik tasvirlar orqali insonning ruhiy o‘sishi va axloqiy tarbiyasi mavzulari zamonaviy ta’lim va ma’naviyat sohalarida ham dolzarb hisoblanadi.

Alisher Navoiyning "Lison ut-tayr" asari — ma’naviy poklanish, ilm va hikmat izlash, insoniy fazilatlarni tarbiyalashga bag‘ishlangan noyob asar. Bu asar nafaqat o‘zbek adabiyoti, balki dunyo adabiyoti va falsafiy tafakkurida muhim o‘rin tutadi. Undagi ramziy obrazlar va falsafiy g‘oyalar bugungi kunda ham inson ruhiyatini o‘rganishda qimmatli manba sifatida xizmat qiladi.

Alisher Navoiyning "Lison ut-tayr" asari o‘zbek adabiyoti va Sharq adabiyoti tarixida nodir o‘rin tutuvchi asarlardan biridir. Asar ramziy va alegorik uslubda yozilgan bo‘lib, unda inson ruhining ichki olami, ma’naviy izlanishlari, haqiqat va ilohiy sevgini izlash jarayoni qushlar orqali ifodalanadi.

Qushlar ramziy obraz sifatida turli fazilatlarni, insoniy xususiyatlarni va ma’naviy sinovlarni bildiradi. Asarda sabr-toqat, ilm, adolat, mehr-muhabbat va axloqiy poklik kabi qadriyatlar asosiy mavzu sifatida yoritilgan. Navoiyning falsafiy qarashlari sufizm ta’limoti bilan uyg‘unlashgan bo‘lib, asar o‘quvchiga insonning ruhiy o‘sishi va ma’naviy kamolotga erishishi yo‘lini tushuntiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Navoi, A. Lison ut-tayr. Toshkent: Sharq, 1992.

2. Navoi, A. Xamsa. Toshkent: Gʻafur Gʻulom nomidagi nashriyot, 2005.
3. Sultonova, M. Alisher Navoi va uning adabiy merosi. Toshkent: Fan, 2010.
4. Mirzoev, U. Oʻzbek klassik adabiyoti tarixidan. Toshkent: Akademnashr, 2015.
5. Karimov, I. Navoiyning falsafiy qarashlari. Toshkent: Sharq, 2008.
6. Abdullaev, R. Sufizm va Sharq adabiyoti. Toshkent: Fan, 2007.
7. Olimov, T. Oʻzbek adabiyoti va ramziy uslubi. Toshkent: Akademnashr, 2012.
8. Qodirov, S. Alisher Navoi va Mantiq ut-tayr anʼanasi. Toshkent: Sharq, 2014.
9. Xolboyev, F. Markaziy Osiyo adabiyoti tarixi. Toshkent: Fan, 2011.
10. Safarov, B. Oʻzbek adabiyotida alegoriya va ramziy obrazlar. Toshkent: Akademnashr, 2013.
11. Esanov, J. Alisher Navoi: Hayoti va ijodi. Toshkent: Gʻafur Gʻulom nomidagi nashriyot, 2009.
12. Tadjibayev, N. Sufiyona adabiyot va Navoi ijodi. Toshkent: Fan, 2010.
13. Raximov, M. Lison ut-tayr asarining falsafiy tahlili. Toshkent: Sharq, 2016.
14. Abdullayeva, L. Oʻzbek klassik adabiyotida metafora va ramziy uslub. Toshkent: Akademnashr, 2018.
15. Holmatov, A. Sharq adabiyoti va Navoi ijodi. Toshkent: Fan, 2017.